

MICHEL DE GRUIJTER EN ELS STRONKS

In deze bijdrage belichten we een bundel met emblemen en gezangen, *De Veldgezangen van Thyrsis, Gesierd met toegepaste Zinneminnebeelden genaamd*, gemaakt door de Leidse dichter en arts Willem Mylius (Leiden 1674–Leiden 1748). Deze bundel maakt deel uit van de prachtige collectie embleembundels die de Universiteit Utrecht bezit, in de negentiende en twintigste eeuw zorgvuldig bijeengezocht en gebruikt in het onderwijs en onderzoek van onder anderen W.S. Heckscher, B.F. Scholz, J. Becker, H. Luijten en A. Gelderblom. In die collectie bevindt zich ook de enige dichtbundel van Willem Mylius, die als schrijver niet erg productief was. De teller blijft staan op één serieus literair werk van tachtig pagina's, *De Veldgezangen* uit 1702. Verder er is wat gelegenheidswerk overgeleverd en een interessant manuscript waarin Mylius zijn belevenissen als arts beschrijft.

De *Veldgezangen* is opgebouwd uit twintig emblemen waarin wordt teruggegrepen op bekende motieven uit de Nederlandse emblematiek zoals die bloeide in de zeventiende eeuw. Op elk embleem volgt een gezang waarin de jeugdige medicus beschrijft hoe de herder Thyrsis zijn grote liefde niet kan krijgen, hoe een tweede liefde overlijdt en hoe hij uiteindelijk toch met zijn eerste geliefde trouwt. Dat deze pastorale liefdesgeschiedenis – die misschien een autobiografisch trekje heeft – is te plaatsen in het opkomende genre van de roman in de achttiende eeuw, belichten we in het tweede deel van deze bijdrage. We beginnen met een toelichting op de emblemen en gezangen uit de bundel.

1 ▼
D. Heinsius, *Ambacht van Cupido*, embleem 20 (Rotterdam GB, 50 F 28).

2 ►
W. Mylius, *De Veldgezangen van Thyrsis*, frontispies (Utrecht UB, LB-KUN: RAR LMY Mylius 1).

Nederlandse emblematiek

Emblemen zijn, in meest simpele zin, te typeren als raadselachtige combinaties van teksten (*motti* en *subscriptio's*) en afbeeldingen (*picturae*). Als literair genre is het embleem uitgevonden in 1531, toen de uitgever van een bundel Latijnse epigrammen van de Italiaanse jurist Andrea Alciato besloot om Alciato's gedichten van illustraties te voorzien. Dat concept sloeg onmiddellijk aan onder een geleerd publiek, dat al snel overal in Europa over herdrukken van Alciato's *Emblemata liber* kon beschikken en waarvoor ook al snel nieuwe embleembundels werden gemaakt. Niet alleen geleerden smulden van het soort puzzeltjes dat de emblematiek bood. Voor het minder geletterde publiek werden eenvoudiger, in de landstalen geschreven embleembundels gemaakt die net zo populair werden.

Een verklaring voor de populariteit van het embleem moet gezocht worden in de manier waarop indertijd in West-Europa de relatie tussen werkelijkheid en kunst werd beleefd: de literatuur en schilderkunst werden in staat geacht de diepere, goddelijke betekenis te duiden van datgene wat het menselijke oog kon zien. Het embleem speelde op deze verwachting in door cryptische afbeeldingen aan te bieden waarvan de betekenis in de bijbehorende teksten werd verdiept en verklaard.

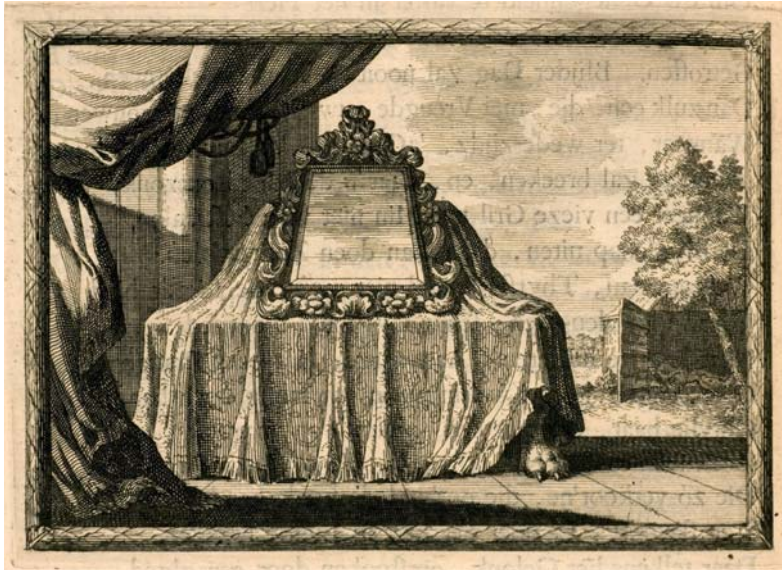
Toen het publiek zich verbreedde, werd het emblematieke genre meer en meer toegesneden op de specifieke wensen van groepen lezers die hun identiteit ontleenden aan nationaliteit, geloof of geslacht. In de Nederlanden ontstond speciale interesse voor emblemen over de liefde. De eerste bundel met liefdesemblemen, de *Emblemata amatoria* van de Leidse hoogleraar Daniël Heinsius uit 1600, lijkt vooral gemaakt te zijn om de rest van Europa

DE
VELDGEZANGEN
VAN
THYRSIS.
tot LEYDEN,
By HENDRIK
van DAMME.
1702

J. C. Land delin. et fecit

3 ▲
W. Mylius, De Veldgezangen van Thyrsis, embleem 14 (Utrecht UB, LB-KUN: RAR LMY Mylius 1).

4 ▲▲
W. Mylius, De Veldgezangen van Thyrsis, embleem 13 (Utrecht UB, LB-KUN: RAR LMY Mylius 1).

te laten zien dat in het koude, onbeschaafde Noorden wel degelijk verfijnde poëzie geschreven kon worden. Na Heinsius onderstreepte Pieter Cornelisz Hooft dat in 1611 nog eens met zijn bundel *Emblemata amatoria*.

Gaandeweg kreeg het liefdesembleem een praktischer en maatschappelijk doel. In een tweede bundel die Heinsius in 1613 publiceerde, het *Ambacht van Cupido*, kreeg de Nederlandse jeugd naast een dosis zelfverheerlijking ter verhoging van het zelfbewustzijn doelgerichte adviezen over het vinden van een levenspartner die de kans op succes in het leven verhoogden. Die praktische inslag van het liefdesembleem

zou in 1618 een hoogtepunt bereiken toen Jacob Cats zijn *Sinne- en minnebeelden* uitbracht.

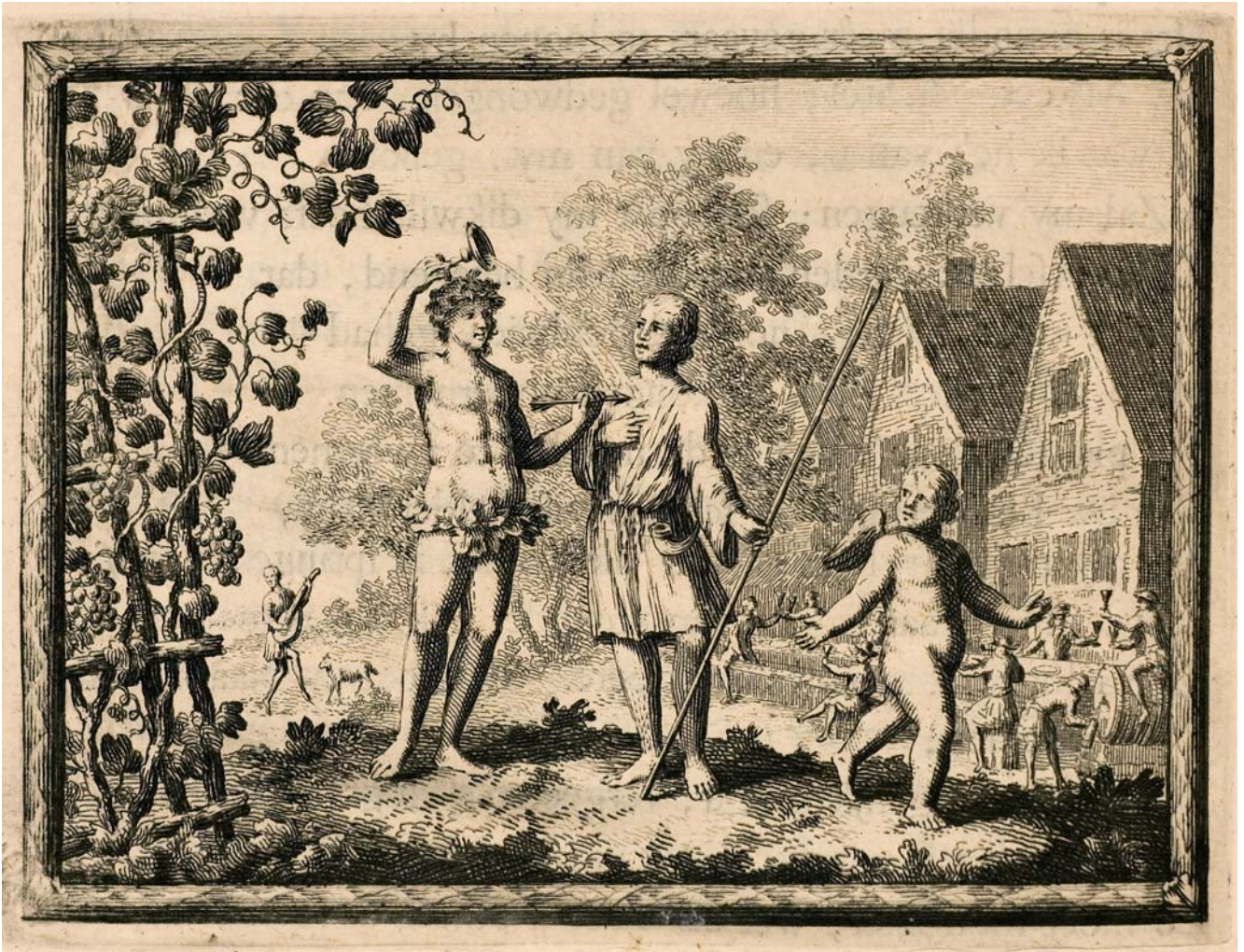
Kenmerkend voor Heinsius' *Ambacht van Cupido* zijn de realistische, Nederlandse achtergronden waartegen Cupido's optreden wordt geplaatst. Op één van de afbeeldingen is Cupido te schaats te zien, in een omgeving met bruggetjes en kanaaltjes (afbeelding 1). Heinsius gebruikt dit beeld om te betogen dat de Romeinse/Italiaanse god van de liefde in de Nederlanden de kunst van het beminnen pas echt onder de knie heeft gekregen. Indirect betoogt hij zo ook dat niet de Italiaanse (Petrarca), maar de Nederlandse liefdespoëzie serieus genomen zou moeten worden in Europa. Het advies voor goed gedrag in de liefde vindt de lezer aan het eind: wie niet terdege oefent in de liefde, zal merken dat hij – want dit advies tot veelvuldig oefenen zal toch vooral voor het mannelijke deel van de lezers bedoeld zijn? – het spoor snel bijster raakt.

Mylius' plaats in de Nederlandse emblematiek

Eén blik op de titelprent van Mylius' bundel uit 1702 laat zien dat voor het achttiende-eeuwse publiek een dergelijke realistische setting had afgedaan (afbeelding 2). Cupido verkeert nu in idyllische, pastorale sferen. Hij wordt geflankeerd door herders, putti en nimfen.

Binnenin de bundel blijkt dat Mylius zijn boodschap niet alleen via het pastorale, maar ook via het alledaagse heeft willen overbrengen. Op de voorgrond van al zijn *picturae* zijn – meer of minder prominent – tafereeltjes uit het dagelijkse leven te zien. Een boom vol kersen, met daarbij een vogelverschrikker die een fladderende vogel op afstand houdt, laat zien hoe moeilijk het soms is de geliefde te benaderen (embleem 15). Bijen die zich per ongeluk aan het dodelijke alsem te goed hebben gedaan en levenloos op de grond storten, illustreren de gevaarlijke kanten van de liefde (embleem 9). In de achtergrond van de afbeeldingen zien we steeds herders afgebeeld, in situaties die de les op de voorgrond benadrukken. Zo staat er bijvoorbeeld een herder voor een schaapskooi, met daarin een opgebaard lichaam, in de afbeelding van een embleem dat gaat over de macht die de dood over de liefde heeft (embleem 18).

Een typerend voorbeeld van Mylius' aanpak vinden we in embleem 14 (afbeelding 3). We zien Cupido die van onder zijn blinddoek kijkt naar een hart, dat hij zojuist uit een mand heeft opgevestigd. Een hart, dat hij eerder al aan dezelfde blik heeft onderworpen, bevindt zich in zijn andere hand. Kennelijk ondergaan alle harten een keuring, zo

blijkt uit de tekst: ‘Hij [=Cupido] zoekt, en snuffelt naar het zaad van wederliefde in reine harten’. Op de achtergrond zien we een herder die luistert naar een weglopende vioolspeler. Vraagt hij zich af of hij achter deze muziek – en de liefde – aan zal lopen en zijn kudde alleen zal laten?

Mylius is lang niet altijd even positief over de liefde. Ongeveer tweederde van de gedichten bij de afbeeldingen bestaat uit algemene, wijze lessen. Een derde is gereserveerd voor verzuchtingen van een lyrisch ‘ik’ over de meeslepende, slaafsmakende kracht van de liefde (embleem 1), over zijn angst zich aan de doorns van de liefde te prikken (embleem 6), over de onzekerheid die liefde met zich meebrengt (embleem 3) en over zijn hoop op een goede afloop (embleem 8).

In veel van de emblemen grijpt Mylius terug op literaire en picturale motieven uit de zeventiende-eeuwse Nederlandse liefdesemblematiek: een zaai-

ende, maaierende en planten besproeiende Cupido, bijen, obelisk en weerhaantjes, de lezer kon ze ook al bij Heinsius, Cats en Hooft bewonderen. Eén van zijn emblemen, embleem 13, baseerde Mylius op een andere literaire traditie en om die reden springt het uit de reeks (afbeelding 4). Op de *pictura* zien we een rijk gedrapeerde tafel met een leeuwenpoot, en een spiegel die schuin gekanteld staat en de lucht weerspiegelt. Op de achtergrond weer een scène, die de boodschap van de voorstelling in de voorgrond benadrukt. In de deuropening van een schaapskooi ligt een herder, peinzend in het stro, met een hand op zijn buik, de blik naar boven gericht. Het bijbehorende gedicht gaat over het zelfinzicht dat een mens nodig heeft om zich in het leven staande te houden:

‘Sua cuique ob oculos pono [=Ik stel ieder het zijne voor ogen]

5 ▲
W. Mylius, *De Veldgezangen van Thyrsis*, embleem 10 (Utrecht UB, LB-KUN: RAR LMY Mylius 1).

Verlaten, eenzaam in zijn drift
doet alles in zichzelf beschouwen:
die ware Hersenspiegel schift
de nevelen, om voor 't Oog te houwen
't gerechte Denkbeeld, dat de Ziel
afschildert in benauwde Zinnen.
Het zij 't behaagde, of angstig viel:
hij brengt ons alles weer te binnen.'

Wie eenzaam is, gaat zichzelf beschouwen. De 'hersenspiegel', die men zichzelf zo voorhoudt, lost de nevelen op en houdt het oog het ware beeld van de ziel voor. Of dit nu behaagt of angstig maakt, op deze manier leren we ons zelf wel kennen. Dit embleem en vooral het woordgrapje 'hersenspiegel' zal Mylius ontleend hebben aan een vroeg zeventiende-eeuws filosofisch werk van Hendrik Laurensz Spiegel, *Hertspiegel* (1614), waarvan in 1694 een editie verschenen was. Zelfinzicht en daaraan gekoppeld het besef dat deugdelijkheid in het leven voorop dient te staan: Mylius prijst het ook in 1702 nog aan als hét medicijn voor de (verliefde) ziel.

De gezangen bij de emblemen

En verliefd is de herder Thyrsis die Mylius opvoert. In het eerste veldgezag lucht Thyrsis zijn hart door tijdens het hoeden van het vee te zingen: is een mannenhart dan zó slap dat hij die aan het werk is direct over liefde klaagt als hij door zijn geliefde aangekeken wordt? Kan ik wel een wolf verjagen, maar slaat de angst me om het hart als deze schoonheid me betovert? De verliefde herder mist lef en kracht, is de conclusie.

Veel gebeurtenissen waarover de herder verhaalt, worden verbeeld in de *picturae*. Zo staakt Thyrsis in het tiende embleem zijn pogingen om Kloris voor zich te winnen omdat zij niet ingaat op zijn avances. Hij schuift aan bij andere herders om zich te bezatten (afbeelding 5).

Dan neemt het verhaal een wending. De mooie, deugdzame Fillis verschijnt. Thyrsis heeft geleerd van zijn blauwtjes en laat zich niet meer bedriegen door de liefde. De rede heeft de overhand. Hij zal haar overtuigen en – desnoods ongevraagd – in zijn armen sluiten. Aan lef is nu geen gebrek, maar de liefde stopt hem af. Als een opspelend geweten spiegelt zij voor wat Thyrsis beter kan doen. Dit gezang hoort bij het hierboven besproken embleem van de spiegel:

'Niet verder, Thyrsis! houd uw Driften
ingetogen;
[...]

Verdrijf't gewaande, en ban uw ingebeeelde Lust.
Vergun uw leden, 't is nog tijd, een weinig rust.'

Thyrsis' geduld, deugdzaamheid en trouw worden beloond. Samen zullen de herder en herderin gelukkig zijn. Het geluk is alleen van korte duur. Fillis is ernstig ziek en sterft (afbeelding 6). Voor het laatst bespeelt Thyrsis de fluit. Hij huilt en verlangt naar de dood. Houdt het ongeluk dan nooit op? Hij voelt zich net als de zeeman die in het zicht van de haven met zijn familie op de kade, met schip en al vergaat. Zonder liefde heeft het leven geen zin.

Na drie maanden rouwen, betuigt Thyrsis in een ultieme poging Kloris zijn liefde. De aanhouder wint. Kloris en Thyrsis trouwen. Het koor van herders en herderinnen noemen het herderpaar het puikje en pronkje van de jeugd.

Mylius' vernieuwing van het emblematische genre

Er zijn losse emblemen bekend waarin herders figureren, maar *De Veldgezangen* vormt de enige Nederlandse volledig pastorale embleembundel. Mylius zal dit gedaan hebben om aansluiting te zoeken bij de mode van zijn tijd. Rond 1700 bestond er onder het Nederlandse publiek een grote voorkeur voor het pastorale.

Het is opvallender en vernieuwend dat naast de emblemen een reeks gezangen is opgenomen waarin een liefdesgeschiedenis verteld wordt. De innerlijke worsteling die Thyrsis doormaakt, doet denken aan een volwassen intrige zoals we die kennen uit romans. De roman was in 1702 een opkomend, maar nog laag gewaardeerd genre. Voor 1670 vonden auteurs dat verhalende literatuur het best verpakt kon worden in epen of tragedies over hooggeplaatste personen, in verzen geschreven. Toen dat na 1670 veranderde, verschenen er eerst schelmenromans op de markt, en reisverhalen en erotische lectuur. Dit populaire proza was ook toegankelijk voor minder geschoolde lezers. De waardering voor het romangenre steeg pas in de tweede helft van de achttiende eeuw, toen Betje Wolffen Aagje Deken met hun *Sara Burgerhart* (1782) een briefroman schreven die de elite voor de roman wist te winnen.

Bij Mylius hebben we weliswaar gezangen in handen, maar deze lijken sterk op verhalend, fictioneel proza. Mylius' personages staan dichterbij de lezer dan de klassieke herder die omringd wordt door faunen en nimfen, of dan de elitaire personages die de epen bevolkten. Overeenkomsten met de roman zijn vooral te zien op plaatsen waar Mylius het innerlijke leven van de herder beschrijft:

◀ 6
W. Mylius, *De Veldgezangen van Thyrsis*, embleem 18 (Utrecht UB, LB-KUN: RAR LMY Mylius 1).

‘Gewis, nu dat ik zelf mij voel tot haar genegen,
geprikkel van een Drift, die langer niet
verzwegen
moet zijn; nu zal zij, op ’t ontdekken van mijn
Wond,
mij meêr beminnen, ik haar kussen mond aan
mond.’

De ik-vorm sluit aan bij de zintuiglijke werkelijkheid die kenmerkend is voor het achttiende-eeuwse denken. Met de genoemde alledaagse, realistische elementen lijken *De Veldgezangen* een voorbode te zijn van romans uit de verlichting. Bovendien is de intrige afgerond en verzandt niet in talloze nevenintriges, zoals nog het geval was in de schelmenroman *Den vermakelyken avanturier* (1695) van Nicolaas Heinsius, de kleinzoon van Daniël, of *Batavische Arcadia* (1637) van Johan van Heemskerck, een populair pastoraal liefdesverhaal. Zelfs de boodschap om deugdzaam door het leven te gaan, sluit voorzichtig aan bij het verlichte idee om de lezer op te voeden voor het heil van het vaderland. Niet vernieuwend is de vaste vorm van Mylius’ werk. Alexandrijnen en gepaard rijm worden pas in de achttiende eeuw langzaam vervangen door vormvrijheid en -experimenten.

Autobiografisch tintje?

Er wordt gesuggereerd dat *De Veldgezangen* zó alledaags en persoonlijk zijn dat het over Mylius zelf gaat. In 1707 trouwde Willem met Catharina. Zij overleed kort daarna en Mylius hertrouwde. Er is meer archiefonderzoek nodig om te bepalen of Mylius’ tweede vrouw net als Kloris al eens eindeloos door de dichter aanbeden was.

Literatuur

- Brink, P. van den en J. de Meyere (red.), *Het gedroomde land. Pastorale schilderkunst in de Gouden Eeuw* (Zwolle, 1993).
- Emblem Project Utrecht. <http://emblems.let.uu.nl> (Utrecht, 2002-).
- Pol, L.R., *Romanbeschouwing in voorredes: een onderzoek naar het denken over de roman in Nederland tussen 1600 en 1755* (Utrecht, 1987).
- Porteman, K., “‘Embellished with Emblems’: About the Incorporation of Emblems in Other Genres in Dutch Literature”. In: A. Adams en A.J. Harper, *The Emblem in Renaissance and Baroque Europe* (Leiden etc., 1992), p. 70-88.
- , en M.B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700* (Amsterdam, 2008).